

Kunskapsöversikt

Kvalitetsgranskning av studieavbrott i 2014-06-18
gymnasieskolan 1 (11)
Dnr 400-2014:4245

Kunskapsöversikt för studieavbrott i gymnasieskolan

Bakgrund

Trots att i stort sett samtliga ungdomar börjar gymnasieskolan är det endast 74 % av landets 20-åringar som har ett slutbetyg från gymnasiet. Den reformerade gymnasieskolan består idag av 18 nationella program, varav 6 högskoleförberedande och 12 yrkesprogram, och 5 olika introduktionsprogram.

Ett av huvudmålen med reformeringen var att fler elever ska nå målen, vilket innebär att genomströmningen ska öka, fler elever ska ta examen inom tre år och så få elever som möjligt ska hoppa av sin gymnasieutbildning (prop.2008/09:199, Skolverket 2012). Inträdeskraven till gymnasieskolan har höjts i syfte att säkerställa att eleverna är bättre förberedda för sina gymnasiestudier än tidigare. För elever som inte uppnår inträdeskraven för de nationella programmen finns fem introduktionsprogram. Det innebär därmed att elever som är behöriga till nationella program i regel inte får antas till introduktionsprogram, utan skolan ska istället underlätta för eleverna att fortsätta på det nationella program de har startat, då skolan därmed har ansvar att motverka att eleverna avbryter sina studier genom anpassning och kraftfulla stödinsatser (Skolverket 2012).

Gymnasieskolan är skyldig att erbjuda särskilt stöd till elever som riskerar att inte nå kunskapsmålen (Skollagen §§7-10). I propositionen anger regeringen att det är bättre att elever med skolproblem går kvar på ett nationellt program och får stöd för att nå så långt som möjligt än att de avbryter studierna i förtid. Möjligheterna till stöd ska vara flexibla och syfta till att i möjligaste mån förhindra studieavbrott. I det fall en elev, trots adekvata stödinsatser, har stora svårigheter att nå målen för en kurs är det viktigt att skolans personal tillsammans med eleven finner en lämplig uppläggningsform av de fortsatta studierna. En elev som överväger att avbryta sina studier på grund av studiesvårigheter ska i möjligaste mån erbjudas stöd på det program eleven studerar. En elev som vill byta studieväg måste få stöd med det (Prop. 2008/09:199, s. 123).

Kunskapsläget

Skolinspektionens erfarenheter

I granskningen "Varannan i mål" (2009:1) granskades gymnasieskolors förmåga att få alla elever att fullfölja utbildningen. Det konstateras att undervisningen sällan är anpassad till elevernas behov. Eleverna upplever att undervisningen inte är tillräckligt varierad och att oengagerade lärare sänker motivationen. Granskningen pekar också mot skiftande förutsättningar för studie- och yrkesvägledning, där det finns goda exempel på att samverka med elevhälsa och mentorer kan fungera stödjande för eleverna. I "Rätten till kunskap" (2010:14) konstateras att undervisningen i stor utsträckning saknar elevaktivitet och gemensam reflektion, att undervisningen inte anpassas efter elevernas behov i tillräcklig utsträckning och att förväntningarna på eleverna är låga eller stereotipa.

Skolinspektionen har genomfört en kvalitetsgranskning av undervisningen på introduktionsprogrammen (2013:6), vilken bl.a. belyste skolornas arbete med att stödja och motivera eleverna. Flera elever uppger att mentorernas och/eller lärarnas stöd och uppmuntran är den direkta orsaken till att de stannar kvar på programmet i stället för att hoppa av. Dock visar granskningen att det finns stora skillnader mellan lärarna i hur de utnyttjar de goda relationerna för att på ett professionellt sätt stödja, anpassa och utmana eleverna i deras lärande. Elevernas intressen och framtida mål utnyttjas sällan i undervisningen för att motivera och inspirera eleverna till lärande. På några skolor möts eleverna av en ensidig undervisning utan engagemang. Liknande resultat finns från granskningen av undervisning på yrkesprogram (2014:5), där det konstateras att det ofta är mentorn som ensamt ansvarar för arbetet med särskilt stöd, utan särskild kompetens och ofta utan samverka med övriga funktioner på skolan. Det konstateras också att information om elevernas stödbehov inte alltid kommuniceras mellan lärare i olika ämnen och årskurser, vilket riskerar att resultera i att eleverna inte får stöd på det sätt som de skulle behöva. I vissa fall finns så kallade "studiestugor", där eleverna självmant förväntas begära stöd i de gymnasiegemensamma ämnena.

Resultat från utredningar och forskning

Vad är studieavbrott?

Det saknas en enhetlig definition av vad som avses med studieavbrott. Inom internationell forskningslitteratur och policy används ofta begreppet "early school leaving" (ESL). Vad som ska anses vara ESL varierar mellan länder och utbildningssystem, exempelvis utifrån hur omfattande den obligatoriska skolgången är och om graden av skiktning inom systemet¹. Att reducera ESL är ett prioriterat område inom strategin för EU 2020 (European Commission 2013).

Med undantag för introduktionsprogrammen är den svenska gymnasieskolan utformad för att eleverna ska genomgå och slutföra utbildningen så att de når en gymnasieexamen efter tre år. För ett förhållandevis stort antal ungdomar blir dock vägen en annan.

- Elever kan helt avbryta sina gymnasiestudier och därmed lämna utbildningssystemet.
- Elever kan genomgå utbildningen men inte nå slutbetyg (inom GY11: inte nå gymnasieexamen).
- Elever kan byta program vilket ofta leder till längre studietid.
- Elever gör ett studieuppehåll, t.ex. för att resa, arbeta eller studera utomlands och är därmed tillbaka inom utbildningssystemet inom kort tid.

Skolverket (2008) definierar studieavbrott som "att eleven inte fått ett slutbetyg" och sedan en vidare distinktion mellan *tidiga* avbrott (elever som slutar sina studier redan i första eller andra årskursen) och *sena* avbrott (elever som slutar i tredje årskursen). Därmed skulle båda de två första ovanstående punkterna innefattas i en sådan definition.

Elever som helt lämnar utbildningssystemet är under stor risk för att hamna utanför arbetsmarknaden och att få såväl ekonomiska som psykosociala problem framöver. Även elever som genomgår gymnasieskolan utan slutbetyg är under stor risk för utanförskap, särskilt i de fall då eleverna saknar slutbetyg i ett stort antal ämnen (se t.ex. Socialstyrelsen 2010).

¹ I Sverige är ju exempelvis samtliga nationella gymnasieutbildningar treåriga, och är därmed i ett internationellt perspektiv relativt likriktade. I andra länder finns ofta en differentiering mellan "lower"- och "upper" secondary education (se t.ex. European Commission 2013).

Utfallen för elever som byter program varierar. I vissa fall är valet av gymnasieprogram ett s.k. negativt val, dvs. eleven har startat ett program därför att det var det enda program hon/han kom in på snarare än en önskan om just denna inriktning. Ett programbyte kan då motiveras av att eleven kommit in på ett program de hellre vill, något som inte måste få effekter på studieprestationen. Samtidigt är elever som byter program överrepresenterade bland de elever som senare avbryter sina studier (Skolverket 2012).

Hur ser det ut? Statistik över studieavbrott i gymnasieskolan

Trots att så gott som samtliga ungdomar i Sverige (99 %) startar en gymnasieutbildning är det enbart ca 68 % som erhåller slutbetyg efter 3 år och ca 77 % efter 4 år (Skolverket 2013). Genomströmningen skiljer sig mellan olika program, där avbrotten överlag är vanligare på yrkesförberedande program än på studieförberedande program (Skolverket 2008a, 2013). För den årskull som föddes 1985 hade 68 % av eleverna på yrkesförberedande program uppnått slutbetyg med högskolebehörighet medan motsvarande andel av eleverna på de studieförberedande programmen var 80 % (Skolverket 2008a).

Tabellen nedan visar andelen elever som nått slutbetyg inom 3, 4 och 5 år, för gymnasieskolan totalt (dvs. inklusive det dåvarande individuella programmet) och för de nationella programmen och det individuella programmet separat.

	Slutbetyg 3 år	Slutbetyg 4 år	Slutbetyg 5 år
Gymnasieskolan totalt	68 %	76 %	77.5 %
Nationella program	77.5 %	84 %	85 %
Individuella program	5.5 %	20.5 %	26 %

Data från Skolverkets lägesbedömning 2013 tabell 7.8 (avrundade andelar)

Det finns dock också en variation inom de nationella programmen. För de elever som började gymnasieskolan hösten 2010 varierar andelen elever med slutbetyg inom tre år från Naturvetenskapliga programmet (85.2%) till Hotell- och restaurangprogrammet (69%). Det bör dock noteras att det ännu inte finns

uppgifter om andel med gymnasieexamen och övriga resultat för den nya programstrukturen som gällt sedan 2011².

Elever som genomför sin yrkesutbildning som lärlingar avbryter eller byter utbildning i än högre utsträckning, där 44 % av lärlingarna erhöll ett slutbetyg efter 3 års studier medan motsvarande andel bland de övriga yrkesutbildningarna är ca 68 % (Skolverket 2012a). Bytet av utbildning handlar i de flesta fall om att lärlingarna byter till en skolförlagd variant av programmet och måste därmed inte innebära att eleven lämnar utbildningssystemet. Enligt Skolverket (2012) så har ca var 20 elev som börjar gymnasieskolan börjat om på ett nytt program ett år senare.

Processer och drivkrafter på olika nivåer förklarar studieavbrott i gymnasieskolan

Förklaringar till vad som driver studieavbrott finns på flera nivåer inom och utanför utbildningssystemet. Murray (2007) har bl.a. visat att studieavbrotten ökade markant vid införandet av det målrelaterade betygssystemet och införandet av programgymnasiet. Det finns en social selektion in i studieavbrott, där särskilt elever med funktionsnedsättningar och elever från socioekonomiskt utsatta familjer är överrepresenterade bland de med ofullständiga gymnasiestudier (se t.ex. SOU 2013:13). Det finns också andra strukturella förklaringar, exempelvis arbetsmarknaden utveckling. Forskning och utredningar som betonar dessa aspekter är exkluderade från nedanstående framställning, där istället sådana faktorer som berör gymnasieskolans interna arbete har prioriterats.

Misslyckas eleven i skolan eller skolan med eleven?

OECD (2012) gör en distinktion mellan en enskild elevs *failure at school* och *failure by school*; argumentet som framförs är att många skolor prioriterar fel genom att betona åtgärder på individnivå när det i stället är en bättre investering att satsa på en generell höjning av undervisningskvalitet, individanpassning och lärare med god ledarskapsförmåga (se också Folkhälsoinstitutet 2005). Skolverket (1998) och Skolverket (2008) pekar också vidare på dessa olika perspektiv, där det första avser att förlägga ansvaret för t.ex. bristande motivation på eleven medan det andra perspektivet förlägger ansvaret på skolan; dess organisation, planering och genomförande av

² Enligt statistik från Skolverket är det ca 4% av eleverna som formellt avbryter sina studier under gymnasietiden (år 1-3). Det är därmed en stor andel av eleverna som formellt befinner sig inom ramen för utbildningssystemet trots att de inte tillgodogör sig utbildningen (ex. omfattande frånvaro eller av andra skäl inte nå målen).

undervisningen. Lundgren och Carlsson (2012) har i intervjuer med lärare konstaterat att skolorna tenderar att förklara elevernas bristande motivation utifrån faktorer hos eleven snarare än att det är något som skolan har möjlighet att påverka, där eleverna beskrivs som "passiva" och "inte målinriktade".

Skoltrötthet och bristande motivation bakom avhopp

Elever som avbryter sina gymnasiestudier uppger själva att de saknat motivation för skolan, att utbildningen upplevs som meningslös och att skolan inte gett det stöd eleverna har behov av (Skolverket 2007 och 2008b, SCB 2007).

I en intervjustudie av elever som byter program beskriver Skolverket (2012) att eleverna ofta talar om sitt första val av gymnasieprogram "inte var deras grej". Det är inte ovanligt att eleverna uppger att de inte fått tillräckligt information eller vägledning inför valet till gymnasiet, vilket får som konsekvens att de mer "hamnat" på ett visst program snarare än aktivt sökt sig till det. Motsvarande skäl anges också av elever som har bytt program, där särskilt behov av studievägledning i såväl grund- som gymnasieskolan lyfts fram som nödvändiga för att lotsa eleverna rätt (Skolverket 2012)

Enligt en enkätstudie av SCB (2007) uppger 41 % av de tillfrågade ungdomarna att det främsta skälet till att elever inte fullföljer studierna är studietrötthet. Skolverket (2008b) kopplar den "skoltrötthet" som många elever upplever till att vissa elever marginaliseras på skolorna, där bl.a. de yrkesförberedande programmen upplevs som avvikande från den mer teoretiska normen och därmed har lägre status på skolorna. I rapporten pekas också på hur enskilda elever, ofta med svaga studieresultat från grundskolan, successivt marginaliseras från undervisningen då de inte får det stöd de har behov av. Detta tar sig ofta i uttryck som ökande ogiltig frånvaro, något som riskerar att driva på i en negativ spiral, där eleven också ofta hamnar efter kunskapsmässigt vilket i sig ytterligare sänker motivationen (Skolverket 2012).

För hög studietakt och för lite stöd sänker motivationen

Vissa elever uppger också att de varit oförberedda på att studietakten på gymnasiet var så mycket högre än i grundskolan och upplevde att det ställts höga krav på självständighet, något som Skolverket (2007) benämner "gymnasiechocken". Det framhålls också av elever, särskilt de som inte fått tillräckligt stöd i grundskolan, att de skulle behöva ha en solidare kunskapsbas och stöd med planering och studieteknik för att klara tempot. I Skolverkets intervjustudie (2012) berättar ungdomarna också att de upplever planeringen och genomförandet av undervisningen som problematiskt, att det inte varit

anpassat till deras behov och att bristande planering medför att prov och inlämningsuppgifter sammanfaller så vilket leder till onödig stress.

I en studie bland rektorer kategoriserar Skolverket (2010) olika attityder till elevernas behov av stöd, där vissa menar att det är skolans uppdrag att skapa motivation hos eleven medan andra snarare ställer som krav att eleven är motiverad för att stödinsatser ska fungera. Rektorer menar att det största hotet mot att eleverna ska kunna nå målen är att de inte har motivation till att delta i de stödåtgärder som erbjuds utan istället är frånvarande från såväl ordinarie som extraundervisning. I en studie av Ungdomsstyrelsen (2013) om 379 ungdomar som lämnat skolan anges förekomst av kränkningar/mobbing och bristande pedagogiskt stöd som de främsta anledningarna till att eleverna lämnat skolan.

I en studie av avbrott på yrkesprogram uppger eleverna att de upplever att skolans sätt att lära ut inte överensstämmer med det de själva vill, något som får dem att tappa engagemang för studierna. Likaså lyfts att elevernas saknat inflytande över arbetssätt och arbetsformer, att de upplever att skolans mål inte överensstämmer med deras egna, vilket får utbildningen att framstå som främmande och meningslös (Lundgren och Carlsson 2012). Detta kan leda till låga förväntningar på eleverna men också till att de inte utmanas i tillräcklig utsträckning då omsorg prioriteras. Skolverket (2007) konstaterar att lärarna inte riktigt vill kännas vid att en elev är på väg att avbryta sina studier och förklarar det med att det kan få den egna undervisningen att framstå som dålig.

I en studie av Skolverket (2007) konstateras att stödåtgärder i skolan sätts in för sent och att eleverna ofta är utlämnade åt sig själva, något som också påpekas av bl.a. Lundgren och Carlsson (2012) och SCB (2007). Giota (2002) betonar vikten av att lärare tidigt fångar upp elever som uppvisar svårigheter, då dessa annars riskerar att tappa motivation och hamna i en negativ spiral av t.ex. frånvaro. Hugo (2013) pekar på att det är extra viktigt att elever som har negativa erfarenheter från tidigare skolgång inte försätts i situationer där de riskerar att misslyckas igen. Hugo (2007) konstaterar att elevernas motivation ökar av lärandesituationer som "är på riktigt", där det är tydligt för eleverna vad de ska lära, att de själva har möjlighet till inflytande och är införstådda med vad lärandet syftar till.

Andra faktorer i och utanför skolmiljön påverkar risken för avbrott

Skolverket (2012) redogör också för hur elever uppger att de inte känt sig hemma i klassen eller att de haft svårt med sociala kontakter. Det kan handla

om att ambitionsnivån i klassen ofta upplevts som att den inte passat, antingen att den varit för hög eller för låg. Eleverna beskriver hur det sänker motivation och intresse för skolarbetet. Det kan också handla om förekomst av kränkningar eller annat i den sociala miljön som gör att eleven inte trivs i skolan.

Det kan också finnas faktorer utanför skolmiljön som påverkar eleven. I Skolverkets intervjustudie (2008) anger flera av eleverna att exempelvis problem i hemmiljön (skilsmässa, missbruk) påverkar deras ork och engagemang i skolarbetet. Även sådana faktorer som funktionsnedsättningar eller psykisk eller fysisk ohälsa, om de inte möts med adekvata stödåtgärder, kan öka risken för att eleven inte slutför utbildningen.

Problembild och riskområden

Ett studieavbrott (såväl tidigt som sent) föregås ofta av en process av successiv marginalisering. Det innebär att det finns flera möjligheter för skolorna att fånga upp de elever som riskerar att avbryta sina studier. Det finns dock indikationer på att det finns en risk för att skolan inte uppmärksammar eleverna alternativt förlägger exempelvis problem i studiesituationen och/eller "skoltrötthet" hos den enskilda eleven. Det finns därmed en risk för att stöd inte alls sätts in eller för att stödet inte utformas utifrån elevens behov.

Arbetet med att motverka studieavbrott kan ske i flera olika parallella processer³. En del i arbetet kan sägas handla om att främja närvaro och deltagande, exempelvis genom en god generell undervisning och en trygg skolmiljö. En annan del i arbetet riktar sig *mer specifikt* till de elever som av olika skäl påbörjat en process mot studieavbrott, där det är centralt att skolan identifierar dessa elever samt utreder och sätter in åtgärder som utgår från elevens behov.

Ett tydligt uttryck för att en elev är i negativ spiral som kan leda till studieavbrott är att eleven **riskerar att inte nå målen i ett eller flera ämnen** och/eller **har hög frånvaro i skolan**. Det kan finnas flera orsaker till detta, bl.a. problem i den pedagogiska miljön (undervisningen, studietakten, innehållet, utformning av särskilt stöd eller tillgång till elevhälsa) eller i den sociala miljön (kränkande behandling, utanförskap). Detta kan också samverka med sådana faktorer som inte har sitt ursprung i skolmiljön (t.ex. problem i hemmiljön,

³ Här behandlas enbart sådant som avser gymnasieskolans arbete.

kriminalitet, funktionsnedsättningar) men där skolan ändå ska stödja eleven till att fullfölja utbildningen.

Kvalitetsgranskningen föreslås granska hur skolan arbetar med att förebygga att elever i riskzonen avbryter sina gymnasiestudier.

- Granskningen avgränsas till de nationella programmen och mer specifikt till yrkesprogrammen.
- Granskningen kan ha karaktären av en fallstudie på individnivå: dvs. hur skolan arbetar för att möta behoven hos enskilda individer i riskzonen för studieavbrott.
- Granskningen ska riktas mot hur skolan arbetar för att möta elevernas behov så att studieavbrott förebyggs.
 - I uppdraget ingår att granska att det stöd som skolan ger är anpassat efter den enskilda elevens behov, t.ex. avseende stöd i undervisning, studie- och yrkesvägledning, motverkande av kränkande behandling eller samverkan med aktörer utanför skolan (BUP, socialtjänst etc.).
 - I uppdraget inte att granska generellt främjande åtgärder som exempelvis undervisningskvalitet.

Referenser

European Commission (2013) *Reducing early school leaving: Key messages and policy support*.

Folkhälsoinstitutet (2005) *Skolans mål och möjligheter*. Författare: Ogden, T.
Giota, J. (2002) Skoleffekter på elevers motivation och utveckling. En litteraturöversikt. *Pedagogisk Forskning i Sverige* årg 7 nr 4 s 279–305.

Hugo, M. (2007). *Liv och lärande i gymnasieskolan. En studie om elevers och lärares erfarenheter i en liten grupp på gymnasieskolans individuella program*. Taberg: Jönköping University Press.

Hugo, M (2013) *Meningsfullt lärande i skolverksamheten på särskilda ungdomshem*. Institutionsvård i fokus, nr 1 2013. Forskningsrapport, Statens institutionsstyrelse.

Lundgren, M. och Carlsson, L. (2012) *Delaktighet i gymnasieskolan?* i Henning Loeb, I. och Korp, H. "Lärare och lärande i yrkesprogram och introduktionsprogram" Studentlitteratur: Lund.

Murray, Å. (2007) *Genomströmningen i gymnasieskolan. Före och efter gymnasiereformen* i Olofsson, J. (red) *Utbildningsvägen - vart leder den? Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*. SNS Förlag.

OECD (2012). *Equity and Quality in Education. Supporting Disadvantaged Students and Schools*.

Prop. 2008/09: 199. *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SCB (2007) *Tema: Utbildning. Ungdomar utan fullföljd gymnasieutbildning*. Örebro: SCB-tryck.

SFS 2010:800. *2010 års skollag*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Skolinspektionen (2009) *Varannan i mål. Om gymnasieskolor (o)förmåga att få alla elever att fullfölja sin utbildning* (rapport 2009:1)

Skolinspektionen (2010) *Rätten till kunskap* (rapport 2010:14)

Skolinspektionen (2013) *Utbildningen på introduktionsprogrammen i gymnasieskolan* (rapport 2013:6)

Skolinspektionen (2014) *Undervisning på yrkesprogram* (rapport 2014:5)

Skolverket (1998) *Samverkan skola-arbetsliv. Arbetsplatsförlagd utbildning i gymnasieskolan - Sammanfattande rapport*. Rapport 153. Stockholm: Liber

Skolverket (2007) *Varför hoppade du av? En studie om orsakerna till att ungdomar byter studieinriktning eller hoppar av gymnasiet*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2008a) *Studieresultat i gymnasieskolan – en statistisk beskrivning av ofullständiga gymnasiestudier*. Skolverkets aktuella analyser 2008. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2008b) *Studieavbrott och stödinsatser i gymnasieskolan. En kunskapssammanställning*. Rapport 322. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2010) *Risk för IG*. Skolverkets aktuella analyser 2010. Stockholm: Fritzes

Skolverket (2012a) *Gymnasial lärlingsutbildning de tre första åren 2008–2011. Deltagande, elevernas erfarenheter och studieresultat*. Rapport 373. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2013) *Beskrivande data 2012. Förskola, skola och vuxenutbildning*. Rapport 383. Stockholm: Fritzes.

Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010*.

SOU (2013) *Ungdomar utanför gymnasieskolan - ett förtydligat ansvar för stat och kommun*.

Ungdomsstyrelsen (2013) *10 orsaker till avhopp*. Temagruppen Unga i arbetslivet, rapport 2013:2.